

Stojanka Ivanišević

## RARITETI U DVORSKOJ BIBLIOTECI NA CETINJU

Nekadašnja Dvorska biblioteka na Cetinju, krajem XIX vijeka brojila je oko 4000 knjiga i časopisa. Postavljenjem Filipa Kovačevića<sup>1</sup> za njenog bibliotekara 1896. god., dobija oblik moderne biblioteke uređene po savremenim bibliotečkim standardima. Pored standardnih bibliotečkih kartoteka, namijenjenih članovima vladarske porodice i njima bliskim krugovima, urađen je i specijalni štampani katalog kojim su obuhvaćeni samo odabrani naslovi. Knjige u katalogu svrstane su po oblastima: *Bogoslovlje, filozofija, pedagogija, povjest, geografija, filologija, kritika, leksikologija, klasici (grčki i rimski), matematika, prirodne nauke, higijena, pravo i politika, umjetno pjesništvo, narodne pjesme, lijepe vještine, novelistika, dramaturgija, povremena izdanja, rukopisi, razni sadržaj*, i smještene su u posebne ormare. Svaka od njih sadržavala je podatke o autoru i nazivu djela, mjestu i godini izdanja, pa čak i informaciju o vrsti poveza. Nažalost sačuvan je samo jedan štampani katalog za knjige smještene u prvom ormaru. Zahvaljujući sačuvanim autentičnim signaturama na knjigama rekonstruisan je i sadržaj drugog i trećeg kataloga, odnosno ormara. U drugom ormaru knjige su obilježene brojevima od DB-II-248 do DB-II-536, a u trećem od DB-III-537 do DB-III-727.

Katalog počinje minijaturnom knjigom iz oblasti, *Bogoslovlja* štampanom u Oksfordu, (sig. DB-I-1: The new testament of our Lord and saviour Jesus Christ, Oxford, London, (s. a.); 9cm.)<sup>2</sup> a završava raskošnim primjerkom, iz oblasti *poezije*, posvećene Nikoli I (sig. DB-I-247: Гриценко С. М.<sup>3</sup> :Его Высочеству князю Черногорскому Николаю (б. м.), (б. г.); 40 cm), neuobičajeno velikih dimenzija.

Očigledno je da je jedan od kriterijuma za slaganje knjiga bio njihov format što pokazuje razlika između prvog i posljednjeg broja. Knjige su na gotovo svim evropskim jezicima,

<sup>1</sup> "Glas Crnogorca", br. 51 od 14. XII 1896. god.

<sup>2</sup> The new testament of our lord and saviour Jesus Christ, Oxford, London, (s. a.)

<sup>3</sup> Гриценко С. М. :Его Высочеству князю Черногорскому Николаю, (б. м.), (б. г.)

namijenjene svestrano obrazovanim ljudima i poliglotama, kakva je bila većina članova vladarske porodice.

Među, uglavnom, luksuzno opremljenim knjigama iz prvog ormara, izdvaja se, po skromnim uvezima, skupina djela njemačkih klasika Getea<sup>4</sup>, Šilera<sup>5</sup> i Lesinga<sup>6</sup> i to sa njihovim dramskim ostvarenjima : Faustom, Ifigenijom na Tauridi, Torkvatom Tasom, Don Karlosom, Marijom Stjuart, Viljemom Telom i Mis Sara Simson.

Od engleskih autora, za Crnu Goru je posebno interesantna knjiga istraživača Duklje, engleskog arheologa Munroa<sup>7</sup> poklon autora Knjazu Nikoli sa posvetom: To His Highness Prince Nicolas of Montenegro with the respectful compliment of Authors-rukopis), Gledstonova<sup>8</sup> (DB-I-96) knjiga, u kožnom povezu sa zlatotiskom i posvetom prevodioca Knjazu Nikoli I :*"Al Glorioso Principe Nicola Niegush-Petrovich umilmente, il traduttore Azeglio Valgimigli"* (rukopis), koja počinje čuvenim Tenisonovim<sup>9</sup> stihovima:

... *"O najmanji među narodima  
surovi kameni prestole slobode  
O najmanji među narodima  
Ti velika Crna Goro"...*

Povodom ove pjesme Gledson je ispisao snažnu odu u prozi ističući na najpotresnije stranice iz evropske istorije blijede pred crnogorskom svakidašnjicom, a da junaštvo crnogoraca nadmaša Maraton i Termopile. Na engleskom jeziku su i luksuzno opremljena djela induskih autora, štampana u Kalkuti.

U prvoj skupini nijesu zastupljena, sem odabranih Molijerovih<sup>10</sup> djela, velika imena francuske književnosti. Međutim, pojavljuje se više naslova iz istorije kao što je Tijerova<sup>11</sup> trotorna "Istorija francuskog carstva", zatim nekoliko putopisnih djela i "Dinastički rodoslov Romanovih" sa likovima careva i carica. Za Crnu Goru posebno je interesantna knjiga Šarla Irijarta<sup>12</sup> "Obale Jadranskog mora" sa posebnim, bogato ilustrovanim poglavljem o Crnoj Gori.

Na italijanskom jeziku je višetomno, luksuzno opremljeno istorijsko djelo "Pohodi Euđenija Savojskog"<sup>13</sup> (DB-I-158) i dvije knjige o odnosima dinastija Savoja i Petrović-Njegoša:

4 Goethe Johann Wolfgang (1749-1832).

5 Schillers Friedrich von (1759-1805).

6 Lessing Gotthold Ephraim (1729-1781).

7 Munro J.A.R., Anderson W. C. F., Milne J. G., Haverfield F. : On the Roman town Doclea in Montenegro, Westminster, 1896.

8 Gladstone William Ewart (1809-1898) : Montenegro, Manchester, Vienna, Paris, 1897.

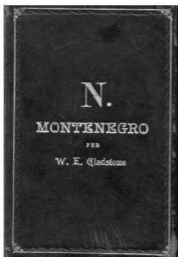
9 Tenison Alfred (1809-1892).

10 Molière Jean-Baptiste Poquelin (1622-1673) : Oeuvres choisies de Moliere, Paris, (s. a.)

11 Thiers Adolphe (1797-1877) : Histoire du consulat et de l'empire, Bruxelles, 1845-1857.

12 Yriarte Charles (1832-1898) : Les bords de l'Adriatique et le Monténégro, Paris, 1878.

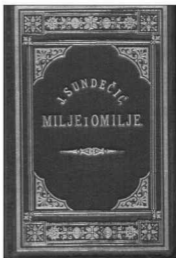
13 Eugenio di Savoia : Campagne del principe Eugenio di Savoia, Vol. I-X, Vienna, 1876-1891, Torino, 1889-1902



Gladstone William Ewart, Montenegro



Nikodim Mlađi, Pravoslavno crkveno pravo



Jovan Sundečič, Mlje i omije



O zvaničnoj uniformi francuske carske garde



Ruska vojna sila, korice i naslovna strana

"Savoje i Crna Gora", od Karla Arnera<sup>14</sup> i zbirka pjesama "Kraljevsko vjenčanje" od Emanuela Portala<sup>15</sup>.

Na ruskom jeziku zastupljeno je četvortomno izdanje Tolstojevog "Rata i mira", sabrana djela Puškina<sup>16</sup> i Gogolja<sup>17</sup> i raskošno opremljeni ruski prevod Geteovog<sup>18</sup> "Fausta" (Ř-342). Interesantne su i knjige "Rusija i Crna Gora 1485-1889"<sup>19</sup> (sa posvetom Nikoli I prestolonasljedniku Danilu), (DB-I-192) "Istorija južnoslovenskih država" i dvotomna luksuzno opremljena studija "Ruska vojna sila"<sup>20</sup> (DB-I-176) (sa posvetom na koricama). Na ruskom jeziku su i dva ceremonijala jedan povodom prenosa posmrtnih ostataka knjaginice Marije 1885. god.,<sup>21</sup> (DB-I-205), a drugi povodom vjenčanja knjeginjice Milice i Petra Nikolajeviča 1889.god.,<sup>22</sup> (DB-I-201) luksuzno opremljene i ukrašene zlatotiskom.

Grčki pjesnik Anes Konstantinides<sup>23</sup> posvetio je svoje stihove crnogorskom vladaru. U luksuzno opremljenom vintiražnom primjerku, korica obloženih bordo plišom, sa crnogorskim grbom i krunom. Iza naslovne stranice je umetnut posebni list sa štampanom posvetom Nikoli I.

*Bogoslovije* je zastupljeno sa nekoliko naslova, uglavnom sa autorskim posvetama i lijepim povezima. Među njima je "Pravoslavno crkveno pravo" dr. Nikodima Milaša<sup>24</sup>, (DB-I-137) izdato u Zadru 1890.god., u kožnom povezu sa zlatotiskom, zatim "Nomokanon srpske crkve : teorija kanoničkoga prava" Nikanora Ružičića<sup>25</sup>, izdata u Beogradu 1882.god., (DB-I-111) u kožnom povezu sa zlatotiskom i svojeručno ispisanom posvetom Nikoli I : *"Ъеговом Височанству, Боголюбивою и опительубленою Къязу и Господару НИКОЛИ I, великоме Песнику и примерном Къживеннику, у знак нашег високога уваженъа и поште, Смирени Молитвенник у Бога Епископ Никанор, Четмише 1/7 1893.г."*

Tri knjige poezije Jovana Sundečića,<sup>26</sup> (DB-I-38, DB-I-79, DB-I-78) izvjesno vrijeme knjaževog sekretara, štampane u Zagrebu od 1881-1890. god., skreću pažnju vanredno lijepim povezima u zlatotisku i posvetama: *"Ъеговом Височанству Николу I Вумешкоме Къязу и Господару Црне Горе и пр. и пр. и пр. J. Сундечић, Котор 20. августа 1893."*

14 Arner Carlo (Carrera Arnaldo) : Savoie e Montenegro, Milano 1896.

15 Portal Emanuele : Nozze regali XXIV ottobre 1896, Palermo, 1896.

16 Пушкин Александръ Сергеевич : Полное собраніе сочинаніа А. С. Пушкина, Санктпетербургъ, 1869-1871.

17 Гоголь Николай Васильевич : Полное собраніе сочинаніа Н. В. Гоголя, Москва, 1873-1874

18 Гете Јохан Волфганг : Фаустъ, С. Петербургъ, 1889.

19 Россия и Черногорія 1485-1889, С. Петербургъ, 1889.

20 Русская военная сила, Москва, 1892.

21 Высочайше утвержденный церемоніалъ перевезенія тѣла въ бою почившей княжны Маріи Черногорской изъ церкви святаго Александра Невскаго, при императорскомъ воспитательномъ обществѣ благородныхъ дѣвицъ на станцію Николаевской желѣзной дороги , С. Петербургъ, (6.г.)

22 Высочайше утвержденный церемоніалъ бракосочетанія его Императорскаго высочества велокга князя Петра Николаевича съ ея святлостію княжною Милицею Черногорскою

23 Konstantinides Anes

24 Милаш Никодим (1845-1915) : Православно црквено право, Задар, 1890.

25 Руџичић Никанор(1898-1911) : Номоканон српске цркве:теорія каноничкога права, Београд , 1882.

26 Sundečić Jovan (1825-1900) : Anđelija Kosorića , Zagreb 1883 ; Izabrane pjesme, Zagreb, 1889 ; Milje i omilje ili Milica i Nevenka, Zagreb, 1893.

U prvom ormaru je i nekoliko muzikalija sa posebno lijepim povezima i vanrednim kaligrafskim posvetama knjazu Nikoli, kao i djela crnogorskog kompozitora Jovana Ivaniševića,<sup>27</sup> od kojih jedno, posvećeno vjeridbi knjaginje Milice i Petra Nikolajevića. (DB-I-232)

Od djela knjaza Nikole, u prvom ormaru, nalazi se prvo izdanje "Balkanske carice" iz 1886. god., kao i njena muzička obrada, italijanskog kompozitora Dionizija de Sarno-San Đorđa.<sup>28</sup> (DB-I-208)

Najstariji primjerak u Biblioteci je inkunabula<sup>29</sup> "Oktoih prvoglasnik", najvažnija bogoslužbena knjiga u pravoslavlju, štampana u Crnojevića štampariji na Cetinju 1493-1494. god. Štampana je po ugledu na rukopisne liturgijske knjige, pa sadrži njihove uobičajene ornametalne detalje. Od tri tipa zastavica, ukrasni pravougaoni element na početku nekih listova i poglavlja, prva se sastoji od prepleta stilizovanih grančica. Druga nosi grb Crnojevića u okviru od lovorovog vijenca koji pridržavaju dva anđela. Treću čini geometrijski ornament. Na stranicama sa drugom i trećom zastavicom poglavlje počinje sa bijelim ukrasnim inicijalom, prvi u crvenom a drugi u crnom pravougaonom okviru.

Sačuvan je samo jedan list "Oktoih petoglasnika", jedine ilustrovane inkunabule iz Crnojevića štamparije, štampane uporedo sa "Prvoglasnikom".

Od kvazi inkunabula<sup>30</sup> u biblioteci se čuvaju "Oktoih petoglasnik" štampara Božidara Vukovića Podgoričanina,<sup>31</sup> štampan u Veneciji 1537. god. i "Služebnik" štampara Vincenca Vukovića<sup>32</sup> iz 1554. god.

Iz štamparije Jerolima Zagurovića,<sup>33</sup> biblioteka posjeduje "Psaltir" iz 1569. god. i "Trebnik" iz 1570. god., ukrašeni ornamentalnim detaljima i zaštitnim znakom izdavača glavom crnca. Gašenjem činičkih štamparija u Veneciji, u posljednjim decenijama XVI vijeka, obnavlja se izrada rukopisnih knjiga. Biblioteka posjeduje tri crkvene knjige iz tog perioda.

Najreprezentativnije od njih je "Četvoroevandelje" iz treće četvrtine XVI vijeka, u raskošnom je srebrnom okovu sa reljefnim prikazom Hristovog raspeća i simbolima evanđelista u uglovima. Ukrašeno je minijaturama sa prikazom evanđelista Matije, Marka, Luke i Jovana, preko čitavog lista. Prva strana Evanđelja ukrašena je zastavicom u geometrijskom neovizantijskom stilu, na početku svakog poglavlja nalaze se zastavica i umjetnički urađen inicijal.

Slično je radeno i drugo "Četvoroevandelje", vjerovatno iz istog vremena. U reljefnom, srebrnom okovu sa prikazom Hrista na prijestolu, Bogorodicom i Jovanom krsiteljem sa strana u središnjem ovalnom medaljonu i četvoricom evanđelista u uglovima. Svako od

27 Ivanišević Jovan (1861-1889): O vjeridbi њене Svjetlosti kњeѓињице црногорске Милице са његовим Царским Височанством великим књазом Петром Николајевичем (б. м.), (б.г)

28 Sarno-San Giorgio Dionisie de (1856-1937): Балканска царица, Trieste, Bologna, (s. a.)

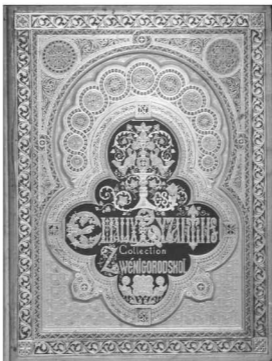
29 Knjige štampane do 1500.

30 Knjige štampane između 1500-1550.

31 Vuković Božidar Podgoričanin (1466-1540)

32 Vuković Vincenco

33 Zagurović Jerolim (? -1572)



*Kondakov, Istorije Vizantije*



*Etiketa Dvorska biblioteke*

Evandjelja počinje prikazom evanđeliste na čitavoj lijevoj stranici, te zastavicom i drugim raskošnim inicijalom na desnoj. Slikarski je nešto skromnije, sa izrazito jakim koloritom.

Treće "Četvoroevanđelje" je znatno manjeg formata, u drvenim koricama presvučenim crvenim baršunom i ukrašenim srebrnim filigranskim okvirom i ukrasnim kamenjem. Medaljon na naslovnoj korici prikazuje raspeće, a onaj na donjoj silazak svetoga duha na apostole. Na svakoj korici nalaze se četiri rozete od pozlaćenog srebra. Bogato je ukrašeno minijaturama, zastavicama i mnogobrojnim inicijalima u boji. Prema vodenom žigu, može se pretpostaviti, da je nastalo sredinom XVII vijeka.

Posebnu grupu rariteta čine numerisane knjige štampane u malom tiražu. Jedno od njih je djelo velikog ruskog vizantologa Kondakova<sup>34</sup> "Vizantijski emajl – istorija i spomenici", štampana na francuskom jeziku u Frankfurtu na Majni 1892. god. u tiražu od 200 primjeraka. U biblioteci se čuva šesnaesti primjerak, numerisan na posebnoj stranici prije naslova, sa posvetom Nikolii I : "Exemplaire de Son Altesse le Prince de Monténégro Nicolas 1<sup>er</sup> : No 16". Ovo je divot izdanje,<sup>35</sup> remek djelo ondašnjeg štamparskog umjeća. Tekstu predhodi prikaz ikonostasa sa Hristom, Bogorodicom i četvoricom svetaca. Na početku svakog poglavlja je višebojni okvir sa naslovom i sadržajem u zlatotisku, a pasusi počinju inicijalima u kombinaciji zlatne sa crvenom i plavom bojom. Na kraju knjige su table sa kolor crtežima najznačajnijih vizantijskih spomenika u emajlu.

Knjiga Pjera Bojea,<sup>36</sup> o poljskom kralju Stanislavu Leščinskom, prvi je primjerak, od deset štampanih na holandskom papiru. (A-2033)

Od tiraža od 300 primjeraka, studija o japanskim i ruskim odlikovanjima,<sup>37</sup> štampanih na luksuznom papiru, biblioteka posjeduje jedan primjerak, (A-27) (sa posvetom Nikolii I).

Knjiga o najvećem italijanskom odlikovanju "Orden Blagovijesti",<sup>38</sup> štampana je na specijalnom papiru i numerisana brojem 35.

Bogato ilustrovano, francusko djelo o primorskim Alpima, štampano je u samo 100 primjeraka. Na japanskom papiru štampano je i prvih 10 knjiga luksuznog djela "O zvaničnoj uniformi Francuske carske garde",<sup>39</sup> od kojih se jedan primjerak nalazi u Dvorskoj biblioteci. (Sa posvetom Nikolii I) (A-185)

Nekoliko stotina knjiga, u biblioteci, su sa posvetama autora ili izdavača kralju Nikolii, od kojih jedna glasi "Da si nam zdravo mladań Nikolica, vladaru vjekovitih hridina, jugoslovenski knjaže",<sup>40</sup> ili članovima njegove porodice. Knjige iz ove grupe su svojevrsni unikat. Specijalno su urađene u koži, plišu i skupocjenom platnu. Posvete pisane unutar knjiga, najčešće ispred naslovne stranice, zanimljive su po sadržaju teksta. Savka

34 Kondakov Nikodim Pavlovitch. : Histoire et monuments des émaux Byzantins, Francfort sur Main, 1892.

35 Posebno izdanje

36 Boyé Pierre : Stanislas Leszczyński et le troisième traité de Vienne d'après les papiers du Roi de Pologne et autres documents inédits, Paris, 1898.

37 Montalbo Luigi de, Astraudo A. : Héraldique des empires du Japon et de Russie, Rome, 1904.

38 Orden Blagovijesti

39 Defontaine Henri : Du costume civil officiel et de l'uniforme militaire des officiers f la Cour ou auprès des Chefs d'Etat français depuis 1804 jusq'f nos jours, Paris, 1908.

40 Jedan Dalmatin (Grbuković Jakov) : Zrcalo talijanstva u Dalmaciji, Beč, 1861.



Subotić,<sup>41</sup> u knjizi posvećenoj knjiginji Mileni, upućuje poruku i priznanje "Узоритој мајци свога народа Њеном Величанству Краљици МИЛЕНИ с дубоким поштовањем Савка Суботић – Ко на крају суђених му дана с правом може рећи, што знадох учиних, што имадох дадох своје роду и своје народу, одужио се и самоме Богу, Савка др. Ј. Суботића рођ. Полит-Десанчић". (R-2559)

Brojne su knjige koje se odlikuju posebno luksuznim povezima, ukrašene likovima vladarskog para ili njihovim inicijalima. Kao ukrasni elementi, na koricama, poslužili su i crnogorska zastava i grb, efektno izrađeni, u različitim likovnim tehnikama.

Svojevrsni rariteti su fototipska izdanja "Ostromirovog evanđelja",<sup>42</sup> pisanog 1056-57. god. (DB-II-524) i "Miroslavljevog evanđelja"<sup>43</sup>, koje je ilustrovaо Gligorije Dijak pred kraj XII vijeka, za zadužbinu kneza Miroslava, manastir svetog Petra u Bijelom Polju.

41 Subotić Sавка: О Нашим народним тканинама и рукотворинама, Нови сад, 1904.

42 Остромирово евангелије 1056-57 года, Санктпетербург, 1883 (фото-литографија).

43 Евангелије великославнога кнеза Мирослава, Београд, 1897. (фототипско издање).